

## ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ПОТОЧНИХ І МАЙБУТНІХ ВИКЛИКІВ

*Козак Л.С.*, кандидат економічних наук, Національний транспортний університет, Київ, Україна, lskozak1@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3995-172X

*Федорук О.В.*, кандидат економічних наук, Національний транспортний університет, Київ, Україна, olesiavfedoruk@gmail.com, orcid.org/0000-0002-7402-4174

## FORMATION OF THE NATIONAL ECONOMIC SECURITY STRATEGY IN THE CONTEXT OF CURRENT AND FUTURE CHALLENGES

*Kozak L.S.*, Ph.D., National Transport University, Kyiv, Ukraine, lskozak1@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3995-172X

*Fedoruk O.V.*, Ph.D., National Transport University, Kyiv, Ukraine, olesiavfedoruk@gmail.com, orcid.org/0000-0002-7402-4174

**Постановка проблеми.** Національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами. Забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз.

Основними викликами та загрозами у сфері зовнішньоекономічної безпеки є: недостатні темпи диверсифікації торговельних потоків України для забезпечення її міцних конкурентних позицій на світовому ринку; дисфункціональна структура торговельних потоків із превалюванням в експорті сировини, а в імпорті – високотехнологічної продукції; високий рівень імпортозалежності економіки; збільшення кількості протекціоністських заходів, які застосовують іноземні держави, зокрема, щодо українських товарів; нерозвиненість зовнішньоторговельної інфраструктури, недостатній рівень інституційної спроможності для представлення торговельних інтересів України у рамках діяльності міжнародних торговельних організацій.

Можна виокремити такі основні виклики та загрози у сфері інвестиційно-інноваційної безпеки: відсутність сприятливих умов для залучення інвестицій та реінвестування, а також недостатнє інституційне забезпечення цих процесів; відсутність механізму оцінки прямих іноземних інвестицій, які залучаються в об'єкти, що мають стратегічне значення для національної безпеки України; недосконалість регіональної і цілеспрямованої іміджевої інвестиційної політики, відсутність науково обґрунтованого моніторингу інвестиційного потенціалу України та її регіонів; слабо розвинена інноваційна інфраструктура в цілому, і зокрема для ведення бізнесу та впровадження інновацій суб'єктами малого і середнього підприємництва; відсутність сприятливих умов для створення та розвитку технологічних компаній та інноваційних підприємств, стартапів; незадовільний стан об'єктів дослідницької інфраструктури; недостатній обсяг фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності; недостатній для забезпечення інтенсивного розвитку економіки в довгостроковому періоді обсяг фінансування основного капіталу; відсутність дієвих економічних стимулів, сприятливих умов для інноваційного оновлення виробництва, низький попит на інноваційну продукцію на внутрішньому ринку; недостатній рівень захисту прав інтелектуальної власності; корупція.

До основних викликів та загроз у сфері виробничої безпеки належать: низький рівень ресурсоефективності економіки та значний рівень ресурсоемності виробництва; невідповідність структури національної економіки сучасному технологічному розвитку, недостатня залученість України до глобальних виробничих ланцюгів; низький рівень запровадження новітніх технологій виробництва; незадовільний технічний стан та рівень захисту об'єктів критичної інфраструктури, недостатність інвестицій в її оновлення та розвиток, потенційна загроза несанкціонованих втручань фізичного і кіберхарактеру в її функціонування; висока зношеність основних засобів в основних видах економічної діяльності; погіршення екологічної ситуації та зміна клімату, наслідки яких

можуть найближчим часом спричинити економічний спад в аграрному секторі та пов'язаних з ним видах переробної промисловості; неефективне управління відходами, їх переробленням та утилізацією, повільне впровадження маловідходних технологій.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** На актуальність проблеми формування стратегії національної економічної безпеки в контексті поточних і майбутніх викликів вказують численні дослідження українських та зарубіжних вчених В. Бейна, Д. Біго, Б. Бузана, О. Власюка, В. Гейця, Б. Губського, Я. Жаліла, М. Кизима, В. Ліпкана, Г. Ситника, Ж. Солана та інших. Проблема формування стратегії економічної безпеки України є актуальною та потребує подальших досліджень.

**Постановка завдання.** Основними цілями статті є: вивчення зарубіжного досвіду щодо розвитку національної культури безпеки і стійкості; систематизація основних викликів та загроз у сфері економічної безпеки; з'ясування базових положень стратегій національної безпеки розвинених країн; формування стратегії економічної безпеки України в контексті поточних і майбутніх викликів.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** В умовах воєнного стану важливе значення має володіння необхідними знаннями і навичками, які дозволяють зазнати державі і суспільству якомога менших деструктивних впливів і втрат. Усвідомлення ризиків і загроз та відповідальна поведінка в умовах кризових ситуацій складають основу національної культури безпеки і стійкості, формування якої є важливою складовою державної політики.

Після Чорнобильської катастрофи Міжнародне агентство з атомної енергії вперше впровадило концепцію культури безпеки. Ця концепція була підтримана і впроваджена й іншими міжнародними організаціями. У науковій літературі поняття культури безпеки трактується ширше і охоплює такі складники, як світогляд, норми поведінки, індивідуальні цінності і підготовленість людини у сфері безпеки життєдіяльності; корпоративні цінності, професійна етика та мораль, підготовленість персоналу у сфері безпеки; традиції безпечної поведінки, суспільні цінності, підготовленість всього населення у сфері безпеки життєдіяльності [1].

На даний час поняття культури безпеки охоплює й аспекти забезпечення стійкості. Деякі країни значно просунулися у сфері розбудови національної культури безпеки і стійкості. Зокрема Комітет із підвищення національної стійкості до надзвичайних ситуацій при Національних академіях США стверджує, що формування національної культури стійкості є першим необхідним кроком до підвищення стійкості у державі і суспільстві. Національна дослідницька рада Національних академії США опублікувала дослідження «Стійкість до надзвичайних ситуацій: національний імператив», у якому, зокрема, викладено бачення стійкої держави. Одним з важливих висновків при цьому є те, що така держава, від окремих громадян до найвищого рівня влади, підтримує культуру стійкості.

Як зазначено у цьому дослідженні, культура стійкості базується на таких ключових засадах:

- окремі особи та громади усвідомлюють, що вони забезпечують власну першу лінію захисту від надзвичайних ситуацій;
- лідерство держави у сфері стійкості реалізується шляхом прийняття рішень, фінансування та відповідної діяльності парламенту і всіх органів державної влади;
- на державному та регіональному рівнях здійснюється інвестування та докладаються зусилля, спрямовані на підвищення стійкості громад;
- інформація про ризики і загрози для конкретних об'єктів є легкодоступною, прозорою та ефективно розповсюджується, у громадах обговорюються шляхи управління ризиками і подолання їх наслідків;
- на основі інформації про ризики і загрози приймаються та впроваджуються постанови і розпорядження для захисту критичних функцій;
- прийняті та суворо дотримуються будівельні норми та стандарти;
- значна частина відновлення після надзвичайних ситуацій фінансується за рахунок приватного капіталу та страхових виплат;
- обсяг страхових внесків залежить від рівня ризику, а також відповідності об'єктів встановленим нормам або стандартам модернізації;
- для прискорення процесу відновлення об'єднання громад мають плани дій на випадок надзвичайних ситуацій для забезпечення безперервності урядування, ведення бізнесу, а також надання послуг, особливо для найбільш вразливих груп населення;
- відновлення після надзвичайної ситуації значно прискорюється завдяки достатньому резервуванню спроможностей, своєчасному оновленню та посиленню інфраструктури із урахуванням регіональних взаємозалежностей.

У дослідженні також містяться рекомендації щодо напрямів формування у країні культури стійкості, а саме:

1. Забезпечення національної стійкості має бути керівним принципом діяльності урядових органів усіх рівнів.

2. Державний та приватний сектори в громадах повинні співпрацювати для втілення стратегії управління ризиками, яка включає додаткові структурні та неструктурні заходи й інструменти зменшення та розподілення ризиків настання надзвичайних ситуацій та залучення для цього інвестицій.

3. Необхідно створити національну базу даних, пов'язаних із надзвичайними ситуаціями, у якій документуватимуться всі випадки нанесення шкоди життю і здоров'ю громадян, втрати майна та інші економічні наслідки.

4. Необхідно розробити національну систему показників стійкості.

5. Державні та місцеві органи влади повинні забезпечити створення та функціонування широких об'єднань стійкості громад на місцевому та регіональному рівнях.

6. Усі державні органи повинні сприяти заходам зі зміцнення національної стійкості та координувати їх [1].

Варто зауважити, що хоча Ізраїль прагне розвивати й зміцнювати мирні відносини із сусідами, його стратегія загалом ґрунтується на сталому припущенні, що політика стримування та мирні договори можуть будь-якої миті зруйнуватися. Таким чином, латинський вислів «*Si vis pacem, para bellum*» («Якщо хочете миру, готуйтеся до війни») усе ще є актуальним для цієї держави. З огляду на це Ізраїль прагне підтримувати високий рівень безпеки та постійну готовність до реагування на можливу ескалацію, а також мобілізації ресурсів у стислі терміни з метою виконання обов'язку із захисту нації, забезпечення її існування та перемоги в кожній війні.

Для формування заходів із забезпечення національної безпеки необхідно передусім оцінити безпекове середовище, визначити основні джерела проблем, національні цінності та інтереси, які підлягають захисту, визначити основні шляхи зміцнення національної безпеки та способи реагування на загрози (воєнні, політичні, економічні, соціальні тощо). Боротьба зі спробами делегітимізації держави вимагає комплексної стратегії та співпраці з міжнародним товариством. Загалом світова спільнота ніколи не була байдужою до стратегічної ситуації в Ізраїлі та навколо нього. Це зумовлено такими причинами:

– енергоносії – Близький Схід є центром виробництва та експорту енергоносіїв, які є важливим чинником на світовому енергетичному ринку;

– торгові шляхи – безпека багатьох торгових шляхів, які перетинаються на Близькому Сході, є важливою для глобальної економіки;

– «експорт нестабільності» – світ переймається проблемою запобігання поширенню нелегальної міграції, тероризму, радикальних ідеологій, які впливають на Європу та весь світ;

– спільні цінності – Держава Ізраїль заснована на західних демократичних ідеалах;

– культурна спадщина – на території Ізраїлю розташовані головні святині трьох основних релігій – юдаїзму, християнства та ісламу [2].

Важливе значення для гарантування національної безпеки відіграють стратегічні відносини Ізраїлю зі США. Це партнерство є важливим для координації стратегії на міжнародному рівні, зокрема з дипломатичних та економічних питань. Надання американської військової допомоги, як це визначено в чинному американсько-ізраїльському Меморандумі про взаєморозуміння, і глибока прихильність США до забезпечення якісних переваг Ізраїлю є наріжними каменями національної безпеки Ізраїлю.

Щоб протистояти загрозам, Ізраїль повинен діяти відповідно до визначених принципів національної безпеки, які мають як воєнний, так і соціальний вимір. Фундаментальним принципом національної безпеки Ізраїлю проголошено прагнення миру. З огляду на це Ізраїль має діяти загалом на основі оборонної стратегії, покликаної забезпечити існування держави. У рамках цієї стратегії основними принципами забезпечення національної безпеки Ізраїлю є такі:

– ужиття активних воєнних та політичних зусиль для збереження миру;

– запобігання війні та уникнення конфронтацій;

– надання переваги якості над кількістю (оскільки Ізраїль від початку перебуває в невідгідному становищі в порівнянні зі своїми ворогами, він має компенсувати це якісною перевагою);

– ведення бойових дій на території супротивника;

– мінімізація тривалості бойових дій для зменшення шкоди власному населенню та інфраструктурі;

– забезпечення захищеності державного кордону;

– виховання бойового духу населення.

За висновками групи дослідників Вашингтонського інституту близькосхідної політики, стратегія національної безпеки Ізраїлю базується на концепції «залізної стіни». Це передбачає, що мир можливий лише тоді, коли вороги Ізраїлю дійдуть висновку: їхні зусилля неефективні й тільки примножують власні втрати й страждання. Вони мають бути переконані, що набагато більшого можна досягти шляхом діалогу, а не через насильство. Іншим принципово важливим складником стратегії є забезпечення взаємозв'язків між суспільством, економікою, наукою і технологіями, військовими спроможностями, міжнародним становищем і зовнішньою політикою.

Забезпечення національної безпеки економічними засобами спрямовано на розвиток суспільства, освіти та культури, соціальної згуртованості та солідарності шляхом упровадження технологічних інновацій. Це, своєю чергою, дасть можливість підтримувати взаємовигідне співробітництво з міжнародною спільнотою [2].

Світовий банк оприлюднив звіт «Global Economic Prospects» щодо перспектив світової економіки у 2023–2024 рр. (табл. 1) [3].

Таблиця 1 – Динаміка реального валового внутрішнього продукту країн світу  
Table 1 – Dynamics of the real gross domestic product of the countries of the world

Порівняння даних Рік	У відсотках				
	2020	2021	2022	2023 (прогноз)	2024 (прогноз)
<i>Світ</i>	-3,2	5,9	2,9	1,7	2,7
<i>Країни з розвинутою економікою</i>	-4,3	5,3	2,5	0,5	1,6
США	-2,8	5,9	1,9	0,5	1,6
Євросона	-6,1	5,3	3,3	0,0	1,6
Японія	-4,3	2,2	1,2	1,0	0,7
<i>Економіки, де формується ринок та які розвиваються</i>	-1,5	6,7	3,4	3,4	4,1
Східна Азія та Тихоокеанський регіон:	1,2	7,2	3,2	4,3	4,9
Китай	2,2	8,1	2,7	4,3	5,0
Індонезія	-2,1	3,7	5,2	4,8	4,9
Таїланд	-6,2	1,5	3,4	3,6	3,7
Європа та Центральна Азія:	-1,7	6,7	0,2	0,1	2,8
Україна	-3,8	3,4	-35,0	3,3	4,1
Туреччина	1,9	11,4	4,7	2,7	4,0
Польща	-2,0	6,8	4,4	0,7	2,2
Латинська Америка та Карибський басейн:	-6,2	6,8	3,6	1,3	2,4
Бразилія	-3,3	5,0	3,0	0,8	2,0
Мексика	-8,0	4,7	2,6	0,9	2,3
Аргентина	-9,9	10,4	5,2	2,0	2,0
Близький Схід та Північна Африка:	-3,6	3,7	5,7	3,5	2,7
Саудівська Аравія	-4,1	3,2	8,3	3,7	2,3
Єгипет	3,6	3,3	6,6	4,5	4,8
Південна Азія:	-4,5	7,9	6,1	5,5	5,8
Індія	-6,6	8,7	6,9	6,6	6,1
Пакистан	-0,9	5,7	6,0	2,0	3,2
Бангладеш	3,4	6,9	7,2	5,2	6,2
Субсахарська Африка:	-2,0	4,3	3,4	3,6	3,9
Нігерія	-1,8	3,6	3,1	2,9	2,9
Південно-Африканська Республіка	-6,3	4,9	1,9	1,4	1,8
Ангола	-5,8	0,8	3,1	2,8	2,9
<i>Обсяг світової торгівлі</i>	-8,2	10,6	4,0	1,6	3,4
<i>Індекс цін на енергетичні товари</i>	52,7	95,4	151,7	130,5	118,3
<i>Ціна на нафту (дол. США за барель)</i>	42,3	70,4	100,0	88,0	80,0
<i>Індекс цін на неенергетичні товари</i>	84,4	112,0	123,7	113,7	113,0

Попри те, що прогнози Світового банку досить часто оновлюються, вони корисні з точки зору можливості аналізу запропонованих у звітах економічних орієнтирів, порівняння з прогнозами вітчизняних організацій, установ та експертів, а також підготовки висновків для використання під час розробки, коригування і реалізації економічних стратегій зацікавленими органами влади на коротко- та середньострокову перспективу.

Європейський Союз, до якого входить переважна більшість країн Євразії, залишатиметься провідним торговельним партнером України. З огляду на це, необхідно наполегливо порушувати питання перед ЄС щодо продовження дії тимчасової повної лібералізації торгівлі та призупинення заходів захисту торгівлі на період до вступу України до ЄС на всіх можливих переговорних майданчиках, зокрема під час чергового саміту Україна – ЄС 03 лютого 2023 р. Крім того, аналогічну роботу щодо економічної підтримки та лібералізації двосторонньої торгівлі доцільно активізувати і з Великою Британією.

Поряд із розвитком взаємовигідних економічних відносин з традиційними країнами-партнерами, особливу увагу варто зосередити на представленні інтересів України на Африканському континенті у пріоритетних країнах з урахуванням прогнозів економічного зростання та потенціалу їх економічного розвитку.

Світовий банк також застерігає, що додатково негативно позначитися на обсягах світової торгівлі можуть такі чинники:

- інтенсифікація застосування протекціоністських заходів у сфері торгівлі;
- фрагментація торговельних мереж;
- проблеми у сфері безпеки, пов'язані із ланцюгами постачання [3].

Традиційно Канада солідаризується баченням викликів в Індо-Тихоокеанському регіоні з найближчим союзником – США; з метою захисту власних інтересів і виконання союзницьких зобов'язань спрямовує додаткові ресурси на розширення присутності в регіоні. Попри активну економічну співпрацю, розходження між Канадою та КНР, як і у відносинах Китаю із Заходом у цілому, поступово зростають.

У листопаді 2022 р. Канада опублікувала нову «Індо-Тихоокеанську стратегію» щодо розвитку відносин з країнами регіону. Стратегія передбачає: активізацію присутності держави в Індо-Тихоокеанському регіоні протягом наступного десятиліття; збільшення внеску в регіональний мир та безпеку; зміцнення економічного зростання та стійкості [4]. У стратегії також зазначено: економіка Китаю пропонує «значні можливості для канадських експортерів». Варто зауважити, що КНР – другий найбільший торговельний партнер Канади. У 2021 році двосторонній обсяг торгівлі склав 90 млрд дол. США. Частка КНР у канадському експорті становить 4,5 % (22 млрд дол.), в імпорті – 14 % (68 млрд дол.).

Основними позиціями зовнішньополітичного курсу нинішнього уряду Великої Британії залишаються розбудова відносин з ЄС в контексті Brexit, зокрема в частині питання Північної Ірландії; розробка широкої стратегії щодо КНР як «системного виклику і загрози» із одночасними намірами поглибити зв'язки в Індо-Тихоокеанському регіоні; всебічна підтримка України у війні.

«П'ять основ» майбутнього добробуту Британії включають в себе наступне:

- зменшення вдвічі інфляції задля зниження вартості життя та забезпечення фінансової безпеки населенню;
- зростання економіки і створення більшої кількості високооплачуваних робочих місць по всій території країни;
- скорочення національного боргу з метою збереження належного рівня державних послуг;
- скорочення часу очікування медичної допомоги та сприяння тому, щоб отримувати лікування якомога швидше;
- боротьба з незаконною міграцією, зокрема через протидію незаконним перевезенням на малих суднах через Ла-Манш [5].

Серед іншого необхідне збільшення державного фінансування науково-дослідних робіт у сфері штучного інтелекту, квантових, зелених та фінансових технологіях, потребі більшої гнучкості регуляторної системи завдяки інструментам, що їх створив Brexit, зменшення податкового навантаження для окремих категорій, забезпечення громадської безпеки, запобігання насильству, сприяння соціальній справедливості. Одним з основних шляхів подолання соціальних негараздів залишається освіта, де необхідно подолати наслідки епідемії Covid, забезпечити безперервність освітнього процесу та переосмислити важливість математики в сучасній освітній системі.

Шостого грудня 2022 р. у м. Тирана (Албанія) відбувся черговий саміт лідерів ЄС та держав Західних Балкан. Основним мотивом зустрічі, що вперше проводилася на території регіону Західних

Балкан, стало підтвердження провідної ролі стратегічного партнерства держав регіону з Євросоюзом та чіткої перспективи їх членства в ЄС. Західні Балкани залишаються геостратегічним пріоритетом ЄС, а успішність їхньої інтеграції стане показником готовності Євросоюзу діяти у нових стратегічних умовах. Динаміка регіональної безпеки підштовхує ЄС до активного посередництва щодо відновлення діалогу між Сербією й Косово та інших чутливих регіональних питань (збереження єдності Боснії і Герцеговини) [6].

Євросоюз підтверджує одностайну підтримку і відданість перспективі повноправного членства в ЄС для держав регіону, закликає прискорити процес приєднання – через здійснення необхідних реформ, зокрема у сфері верховенства права та тих, що стосуються незалежності й функціонування судової системи, боротьби з корупцією й організованою злочинністю. Новий пакет енергетичної підтримки в 1 млрд євро (Energy Support Package) допоможе державам Західних Балкан пом'якшити вплив енергетичної кризи, прискорити енергетичний перехід та енергетичну незалежність. Лідери ЄС нагадують про своє рішення відкрити спільні закупівлі газу і водню для партнерів із Західних Балкан і заохочують їх використовувати запропоновану платформу. Через Енергетичне співтовариство ЄС відкриває європейський ринок електроенергії.

Зміцнення безпеки та створення стійкості до зовнішнього втручання є спільним нагальним викликом ЄС і Західних Балкан, що потребуватимуть скоординованих дій. Особлива увага приділятиметься боротьбі з іноземними інформаційними маніпуляціями і дезінформацією, іншими гібридними загрозами, котрі присутні в суспільствах держав Західних Балкан й погіршують стабільність у регіоні, заважають демократичним процесам та європейській перспективі.

ЄС підкреслює необхідність подальших зусиль щодо примирення та пошуку остаточних рішень для регіональних і двосторонніх суперечок відповідно до міжнародного права та встановлених принципів. Війна в Україні вимагає від ЄС швидкого пошуку рішень щодо євроінтеграції регіону Західних Балкан. Адже інтеграція держав регіону Західних Балкан має стати підтвердженням головної декларованої місії Євросоюзу – поширення цінностей і принципів на сусідні держави в інтересах політичної стабільності та економічного зростання [6].

Адміністрація США 12 жовтня 2022 р. представила нову Стратегію національної безпеки США (National Security Strategy of The United States of America). У документі акцентується на двох фундаментальних стратегічних викликах: конкуренції між великими державами за формування майбутнього міжнародного порядку й транснаціональних спільних загрозах (shared threats) – це, зокрема, зміна клімату, загроза продовольчій безпеці, інфекційні захворювання, тероризм, дефіцит енергії, інфляція тощо. У Стратегії національної безпеки США 2022 р. реалізовано перевиборчу концепцію Дж. Байдена про «створення зовнішньої політики для середнього класу», згідно з якою стабільна та процвітаюча Америка є проєкцією сили та впливу у світовому масштабі.

Відродження міжнародних альянсів, зокрема НАТО, на противагу ізоляціоністськими настроям попередньої адміністрації, а також зміцнення партнерства в Індо-Тихоокеанському регіоні залишаються центральними у підходах США до конкуренції з Китаєм та вирішенні спільних транснаціональних загроз.

Світ вступає в період «вирішального десятиліття» (decisive decade), а отже, зусилля США зосереджуватимуться на трьох напрямках: інвестуванні в основні джерела сили Сполучених Штатів; співпраці із союзниками та партнерами для посилення колективного впливу на формування глобального стратегічного середовища й вирішення спільних проблем; модернізації та зміцненні американської армії відповідно до вимог епохи стратегічної конкуренції. Вихідні положення нового стратегічного підходу такі:

1) «стирання» межі між внутрішньою та зовнішньою політикою США як проєкція американської сили та впливу в міжнародному вимірі;

2) альянси та партнерства США в усьому світі залишаються найважливішими стратегічними активами та незамінними елементами, котрі забезпечують міжнародний мир і стабільність. Потужна Організація Північноатлантичного договору, альянси в Індо-Тихоокеанському регіоні й традиційні безпекові партнерства не лише стримують агресію, а й забезпечують основу взаємовигідної співпраці;

3) КНР є найбільшим геополітичним викликом для США, важливо розуміти глобальний масштаб цього виклику попри те, що основні його небезпеки зосереджуватимуться в Індо-Тихоокеанському регіоні;

4) задля збереження й розширення міжнародної співпраці передбачається дотримання «двоколіїного підходу»: по-перше, співробітництво з усіма країнами, також і з числа геополітичних конкурентів, які готові до конструктивної співпраці; по-друге, поглиблення взаємодії з державами-

однорідними, зокрема тими, що входять до складу Ради з торгівлі та технологій США – ЄС (ТТС), QUAD (Австралія, Індія, Японія, США), AUKUS (Австралія, Велика Британія, США), I2-U2 (Індія, Ізраїль, ОАЕ, Сполучені Штати) [7].

Ключовим елементом Стратегії національної безпеки США визначено інвестування в національну міць (Investing in Our National Power) як основний інструмент створення конкурентних переваг. Глобальні виклики вимагають потужних внутрішніх інвестицій, які одночасно посилюватимуть стійкість держави та зміцнюватимуть зовнішні конкурентні переваги. Необхідне об'єднання інноваційних зусиль приватного бізнесу із стратегічними державними інвестиціями у ключові сектори економіки, а також створення й захист ланцюгів постачань, особливо в критично важливих технологічних галузях.

Демократія залишається найвищою цінністю і основою американського суспільства, незважаючи на внутрішні виклики. Рішення народу, висловлене через вибори, має бути захищене. Протидіяти загрозам демократії, зокрема внутрішньому тероризму, покликана перша в історії країни Національна стратегія протидії внутрішньому тероризму та зусилля, що докладаються у боротьбі з корупцією, маніпуляціями з інформацією, політичним втручанням і нападами на верховенство права.

Для реалізації максимального ефективного стримування агресії пропонується новий комплексний підхід – інтегроване стримування (integrated deterrence). Війна в Україні підкреслила критичність потужної оборонно-промислової бази США і для самої держави, і для союзників та партнерів; посилила аргументи щодо необхідності швидкого запровадження передових технологій у кібернетичній та космічній галузях, розробках у сферах штучного інтелекту і квантових систем, які необхідно здійснювати з метою подальшого збереження військово-технологічної переваги [7].

Регіональні стратегії акцентують увагу на питаннях, що стосуються: інтересів США в Індо-Тихоокеанському регіоні; поглиблення альянсу із Європою; сприяння розвитку демократії та добробуту в Західній півкулі; підтримки деескалації на Близькому Сході; розвитку партнерства з країнами Африки; підтримки мирного розвитку Арктики. Сполучені Штати продовжуватимуть підтримувати Україну та її боротьбу за свою свободу, допоможуть відновитись економічно та заохочуватимуть до інтеграції із ЄС.

Стокгольмський міжнародний інститут дослідження проблем миру (Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI) 23 травня 2022 р. опублікував дослідницький звіт «Середовище миру: безпека у нову еру ризиків» (Environment of Peace: Security in a New Era of Risk). Документ містить аналіз глобального безпекового середовища в контексті взаємозалежності кризових процесів у сферах екології та безпеки. Розроблено рекомендації для міжнародного співтовариства щодо вдосконалення підходів і принципів формування політики з питань забезпечення глобальної стійкості людства до сучасних і майбутніх ризиків та загроз, які синергетично генеруються зазначеними кризами. Дослідження проводила група міжнародних експертів з питань навколишнього природного середовища та безпеки на чолі з колишнім міністром закордонних справ Швеції (2014–2019) Маргот Вальстрьом [8].

Експерти дійшли висновку, що глобальні кризи у сферах екології та безпеки людства (воєнні, геополітичні, економічні, соціальні та інші) посилюють одна одну та генерують нестабільність, конфліктність, створюють взаємодоповнювальні ризики і загрози в різних сферах, яким притаманна багатокаскадність вияву та масштабність наслідків. У разі невжиття ефективних комплексних заходів з управління ризиками це в майбутньому може призвести до нових ризиків і загроз, у т. ч. непередбачуваних. Прогнозується, що за відсутності належного реагування людства на кризи, котрі існують, стан світової екологічної системи суттєво погіршиться, рівень безпеки людського розвитку знизиться, а геополітична та воєнно-політична нестабільність зростуть до рівня збройних конфліктів світового масштабу. Останнє може спричинити ще більше поглиблення екологічної кризи, наприклад через радіологічне, хімічне забруднення внаслідок застосування тих чи тих видів хімічної зброї або руйнації інфраструктури атомної енергетики, газо- та нафтопроводів і сховищ, об'єктів хімічної промисловості тощо.

Експерти SIPRI назвали низку ключових глобальних ризиків і загроз, зокрема:

1) у сфері екології – виснаження природних ресурсів та озонового шару; зміна клімату; погіршення якості ґрунтів та зниження врожайності основних харчових культур; забруднення атмосфери й поверхневих та підземних вод; хімічне та радіологічне забруднення; деградація лісів; зниження біорізноманіття; порушення геологічної будови; зростання частоти й масштабності природних катаклізмів – землетрусів, буревіїв, посух, повеней, цунамі, екстремальних погодних умов тощо;

2) у сфері глобальної безпеки – війни та інші збройні конфлікти; нарощування ядерних озброєнь; міжнародний тероризм і злочинність; терор і вбивства цивільного населення; суспільно-

політичні заворушення насильницького характеру; піратство; пандемії; голод; нестача питної води; масові неконтрольовані міграційні процеси; конфлікти на міжетнічному та релігійному ґрунті [9].

Свої висновки експерти аргументують тим, що безмірне та недбале використання природних ресурсів, згубне втручання в екосистеми та їх забруднення спричиняють виснаження природних багатств, що, своєю чергою, генерує природні, техногенні, продовольчі, біологічні, соціальні та інші загрози. За відсутності ефективного управлінського регулювання посилюється деградація довкілля через збільшення антропогенного навантаження на нього, погіршуються умови для забезпечення сталого розвитку країн, а також соціально-економічного життя населення.

Експерти SIPRI пропонують провідним міжнародним організаціям, урядам країн, промисловим корпораціям та іншим акторам фундаментально змінити підходи й принципи міжнародної, національної та корпоративної політики у сфері управління ризиками, забезпечити поступовий перехід до продуктивніших практик розвитку глобальної стійкості людства. Ця політика повинна керуватися такими основними підходами: комплексне поєднання розбудови глобальної системи безпеки сталого розвитку людства та відновлення навколишнього природного середовища; ефективне вирішення основних екологічних проблем. Експерти SIPRI сформулювали основні принципи економічної політики (рис. 1):

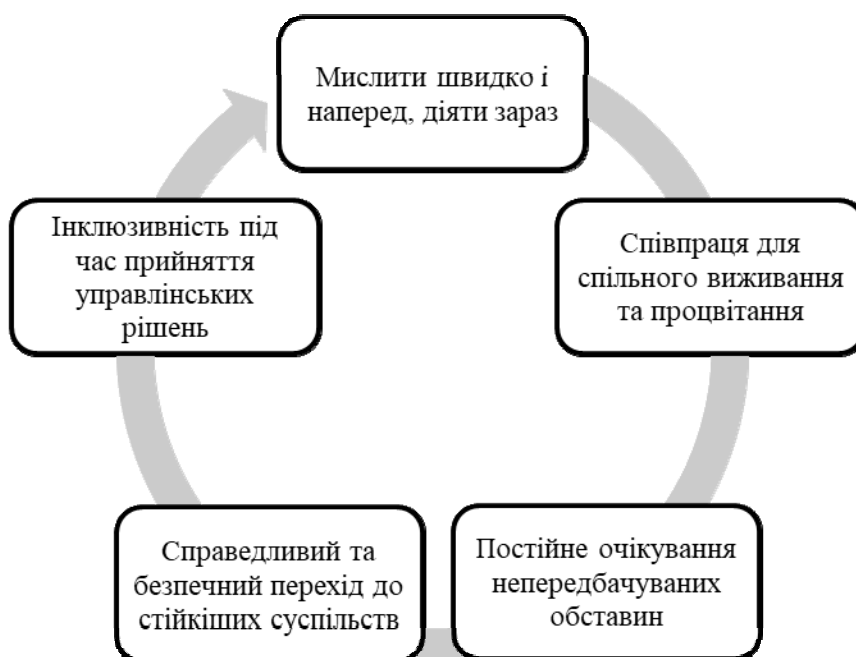


Рисунок 1 – Базові принципи міжнародної, національної та корпоративної економічної політики  
Figure 1 – Basic principles of international, national and corporate economic policy

1. Мислити швидко і наперед, діяти зараз. Політика забезпечення безпеки та стійкості вимагає далекоглядного бачення, проактивних дій, визнання наявності синергії між станом навколишнього природного середовища, глобальним розвитком, а також забезпеченням прав та безпеки людини.

2. Співпраця для спільного виживання та процвітання. Жоден національний уряд не може забезпечити добробут та безпеку своїх громадян від негативних наслідків сукупного розвитку криз. Це потребує конструктивної міжнародної співпраці. З метою протидії спільним загрозам нова ера ризиків вимагає вдосконалених форм та способів співпраці, що не повинна обмежуватися лише взаємодією міжнародних і національних органів профільної компетенції або неурядових організацій. Така співпраця має бути заснована на ефективній координації та широкоформатній взаємодії між ООН, різноманітними міжнародними структурами, державами, бізнесом, неурядовими організаціями, громадянським суспільством, населенням.

3. Постійне очікування непередбачуваних обставин – готовність до адаптації. Політика забезпечення безпеки та стійкості завжди повинна співвідноситися з динамічним змінам кризових станів, щоб забезпечувати своєчасне реагування на нові та непередбачувані ризики й загрози та їх наслідки. Важливими є безперервний моніторинг розвитку безпекового середовища, довгострокове й



середньострокове прогнозування та аналіз, адаптивність і готовність до ризиків і загроз та їх наслідків.

4. Справедливий та безпечний перехід до стійкіших суспільств. Необхідно враховувати всі можливі ризики та наслідки від реформаторських процесів для навколишнього природного середовища, прав та безпеки людини.

5. Інклюзивність під час прийняття управлінських рішень і реалізації заходів. Доцільно враховувати інтереси максимальної кількості зацікавлених суб'єктів і приділяти увагу розширеним консультаціям, залучати до реалізації заходів якомога більшу кількість населення [10].

Окремо експерти SIPRI розробили додаткові рекомендації для держав, у яких національним урядам, зокрема, пропонують:

– залучати якомога більші інвестиції в розвиток національної стійкості;

– орієнтуватися на пріоритети добробуту та безпеки людей, соціальної справедливості та зменшення соціальної нерівності в суспільствах у комплексному поєднанні з ефективним захистом довкілля;

– гарантувати обов'язковість виконання міжнародних зобов'язань з питань фінансування заходів щодо вирішення пріоритетних проблем у сфері безпеки, підтримки вразливих верств населення та відновлення навколишнього природного середовища;

– забезпечити ефективні стратегічні комунікації із суспільством, установити тісні комунікативні зв'язки, особливо з уразливими верствами населення, з метою постійного вивчення їхніх проблем щодо життєдіяльності та безпечного існування, виявлення тенденцій розвитку конфліктності, а також ужиття своєчасних заходів запобігання їм. Пріоритетом має бути виявлення стресових чинників для безпеки місцевих громад;

– проводити на постійній основі в рамках міждисциплінарних програм аналіз та дослідження ризиків і загроз, що існують та генеруються або можуть виникнути через деструктивний вияв криз в екологічній та безпековій сферах;

– інформувати населення, фахівців-практиків у різних сферах діяльності, а також освітян, які мають проводити просвітницьку діяльність, особливо серед молоді, про результати дослідження актуальних проблем життєдіяльності та безпечного існування суспільств;

– розробити й реалізувати освітні програми з просвіти, навчання й тренування населення в рамках забезпечення національної стійкості [8].

**Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.**

Таким чином, основними завданнями у сфері забезпечення економічної безпеки є: забезпечення стійкості від зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз національним економічним інтересам держави та інтересам її громадян; збереження та розвиток економічної потужності країни з урахуванням Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року та позицій людиноцентризму; гарантування національної економічної незалежності та здатності до захисту національних економічних інтересів, зокрема у високотехнологічній сфері.

Важливе значення для забезпечення національної економічної безпеки України в післявоєнний період матимуть такі напрями державної політики, як підвищення рівня обороноздатності й готовності до реагування на кризові ситуації, отримання зовнішніх безпекових гарантій, розвиток двосторонніх відносин зі стратегічними партнерами, відновлення економічного і людського розвитку України, підвищення ефективності державного управління тощо. Як країна – засновник ООН Україна має взяти активну участь у реформуванні цієї міжнародної організації з метою підвищення ефективності її діяльності відповідно до визначених Статутом ООН цілей і принципів, зокрема щодо підтримання миру та вжиття ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру, а також придушення актів агресії або інших порушень миру.

## ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Резнікова О.О., Войтовський К.Є. Розвиток національної культури безпеки і стійкості: досвід США. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/rozvytok-natsionalnoyi-kultury-bezpeky-i-stiykosti-dosvid-ssha>

2. Войтовський К.Є. Досвід Ізраїлю щодо формування стратегії національної безпеки. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/dosvid-izrayilyu-shchodo-formuvannya-stratehiyi-natsionalnoyi>

3. Гавриленко Н., Широкий Г. Перспективи світової економіки в 2023-2024 роках. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/perspektyvy-svitovoyi-ekonomiky-v-2023-2024-rokakh>

4. Гриценко А. Системне суперництво КНР та Заходу: участь Канади. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/systemne-supernytstvo-krn-ta-zakhodu-uchast-kanady>
5. Орлик В. Пріоритети уряду Великої Британії у 2023 році. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/priorytety-uryadu-velykoyi-brytaniyi-u-2023-rotsi>
6. Орлик В. Підсумки саміту ЄС та держав Західних Балкан. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pidsumky-samitu-yes-ta-derzhav-zakhidnykh-balkan>
7. Орлик В., Гриценко А. Основні положення нової Стратегії національної безпеки США. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/osnovni-polozhennya-novoyi-stratehiyi-natsionalnoi-bezpeky>
8. Лепіхов А. Світ входить у нову еру ризиків: огляд дослідження SIPRI. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/svit-vkhodyt-u-novu-eru-ryzykiv-ohlyad-doslidzhennya-sipri>
9. Environment of Peace: Security in a New Era of Risk / Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). 2022. URL: <https://sipri.org/publications/2022/other-publications/environment-peac>
10. World stumbling into a new era of risk, concludes SIPRI report / Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). 2022. URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/world-stumbling-new-era>

## REFERENCES

1. Reznikova O.O., Voitovskyi K.Ie. Rozvytok natsionalnoi kultury bezpeky i stiikosti: dosvid SShA [Development of a national culture of security and stability: the experience of the USA]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/rozvytok-natsionalnoi-kultury-bezpeky-i-stiikosti-dosvid-ssha>
2. Voitovskyi K.Ie. Dosvid Izrailiu shchodo formuvannya stratehii natsionalnoi bezpeky [Israel's experience in forming a national security strategy]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/dosvid-izrayilyu-shchodo-formuvannya-stratehiyi-natsionalnoi>
3. Havrylenko N., Shyrokyi H. Perspektyvy svitovoi ekonomiky v 2023-2024 rokakh [Prospects of the world economy in 2023-2024]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/perspektyvy-svitovoyi-ekonomiky-v-2023-2024-rokakh>
4. Hrytsenko A. Systemne supernytstvo KNR ta Zakhodu: uchast Kanady [Systemic rivalry between China and the West: Canada's involvement]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/systemne-supernytstvo-krn-ta-zakhodu-uchast-kanady>
5. Orlyk V. Priorytety uriadu Velykoi Brytaniyi u 2023 rotsi [UK government priorities in 2023]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/priorytety-uryadu-velykoyi-brytaniyi-u-2023-rotsi>
6. Orlyk V. Pidsumky samitu YeS ta derzhav Zakhidnykh Balkan [Results of the summit of the EU and the countries of the Western Balkans]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pidsumky-samitu-yes-ta-derzhav-zakhidnykh-balkan>
7. Orlyk V., Hrytsenko A. Osnovni polozhennia novoi Stratehii natsionalnoi bezpeky SShA [Basic provisions of the new US National Security Strategy]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/osnovni-polozhennya-novoyi-stratehiyi-natsionalnoi-bezpeky>
8. Lepikhov A. Svit vkhodyt u novu eru ryzykiv: ohliad doslidzhennia SIPRI [The world enters a new era of risk: an overview of SIPRI research]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/svit-vkhodyt-u-novu-eru-ryzykiv-ohlyad-doslidzhennya-sipri>
9. Environment of Peace: Security in a New Era of Risk / Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). 2022. URL: <https://sipri.org/publications/2022/other-publications/environment-peac>
10. World stumbling into a new era of risk, concludes SIPRI report / Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). 2022. URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/world-stumbling-new-era>

## РЕФЕРАТ

Козак Л.С. Формування стратегії національної економічної безпеки в контексті поточних і майбутніх викликів / Л.С. Козак, О.В. Федорук // Вісник Національного транспортного університету. Серія «Економічні науки». Науковий журнал. – К. : НТУ, 2023. – Вип. 2 (56).

У статті досліджено зарубіжний досвід щодо розвитку національної культури безпеки і стійкості; систематизовано основні виклики та загрози у сфері економічної безпеки; з'ясовано базові

положення стратегій національної безпеки розвинених країн; сформовано стратегію економічної безпеки України в контексті поточних і майбутніх викликів.

Об'єкт дослідження – стратегії національної економічної безпеки.

Мета дослідження – підвищення ефективності формування стратегії національної економічної безпеки в контексті поточних і майбутніх викликів.

Методи дослідження – абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, системний підхід.

Національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами. Забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз.

Важливе значення для забезпечення національної економічної безпеки України в післявоєнний період матимуть такі напрями державної політики, як підвищення рівня обороноздатності й готовності до реагування на кризові ситуації, отримання зовнішніх безпекових гарантій, розвиток двосторонніх відносин зі стратегічними партнерами, відновлення економічного і людського розвитку України, підвищення ефективності державного управління.

Прогнозні припущення щодо розвитку об'єкта дослідження – удосконалення механізму формування стратегії національної економічної безпеки в контексті поточних і майбутніх викликів.

**КЛЮЧОВІ СЛОВА:** СТРАТЕГІЯ, ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ, КРИЗОВІ СИТУАЦІЇ, СТАЛИЙ РОЗВИТОК, НАЦІОНАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР, ІНТЕГРАЦІЯ, ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО, КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ, ЕФЕКТИВНІСТЬ.

#### **ABSTRACT**

Kozak L.S., Fedoruk O.V. Formation of the national economic security strategy in the context of current and future challenges. Visnyk National Transport University. Series «Economic sciences». Scientific journal. – Kyiv: National Transport University, 2023. – Issue 2 (56).

The article examines foreign experience in the development of a national culture of security and stability; the main challenges and threats in the field of economic security are systematized; the basic provisions of the national security strategies of developed countries are clarified; the strategy of economic security of Ukraine was formed in the context of current and future challenges.

Object of research – national economic security strategy.

Purpose of study – increasing the effectiveness of the formation of the national economic security strategy in the context of current and future challenges.

Methods of research – method of abstracting, analysis and synthesis, induction and deduction, system approach.

The national interests of Ukraine correspond to the sustainable development of the national economy, the integration of Ukraine into the European economic space, the development of equal and mutually beneficial economic cooperation with other states. Ensuring national economic interests requires the formation and implementation of a strategic course in the field of ensuring economic security, aimed both at the steady increase of the competitiveness of the Ukrainian economy and at the gradual strengthening of economic stability and, accordingly, the invulnerability of the national economy to external and internal threats.

The following directions of state policy will be of great importance for ensuring the national economic security of Ukraine in the post-war period: increasing the level of defense capability and readiness to respond to crisis situations, obtaining external security guarantees, developing bilateral relations with strategic partners, restoring the economic and human development of Ukraine, increasing the efficiency of the state management.

Forecast assumptions about the object of study – improvement of the mechanism of formation of the national economic security strategy in the context of current and future challenges.

**KEYWORDS:** STRATEGY, ECONOMIC SECURITY, ECONOMIC STABILITY, CRISIS SITUATIONS, SUSTAINABLE DEVELOPMENT, NATIONAL ECONOMIC INTERESTS, EUROPEAN ECONOMIC SPACE, INTEGRATION, ECONOMIC COOPERATION, COMPETITIVENESS, EFFICIENCY.

**АВТОРИ:**

Козак Людмила Степанівна, кандидат економічних наук, професор, Національний транспортний університет, завідувач кафедри «Економіка», e-mail: lskozak1@gmail.com, тел. +380442803016, Україна, 01010, м. Київ, вул. М. Омеляновича-Павленка, 1, к. 314, orcid.org/0000-0003-3995-172X.

Федорук Олеся Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, Національний транспортний університет, доцент кафедри «Економіка», e-mail: olesiavfedoruk@gmail.com, тел. +380442803016, Україна, 01010, м. Київ, вул. М. Омеляновича-Павленка, 1, к. 314, orcid.org/0000-0002-7402-4174.

**AUTHOR:**

Kozak Liudmyla S., Ph.D., professor, National Transport University, head, department of Economics, e-mail: lskozak1@gmail.com, tel. +380442803016, Ukraine, 01010, Kyiv, M. Omelianovycha-Pavlenka str., 1, of. 314, orcid.org/0000-0003-3995-172X.

Fedoruk Olesia V., Ph.D., associate professor, National Transport University, associate professor, department of Economics, e-mail: olesiavfedoruk@gmail.com, tel. +380442803016, Ukraine, 01010, Kyiv, M. Omelianovycha-Pavlenka str., 1, of. 314, orcid.org/0000-0002-7402-4174.

**РЕЦЕНЗЕНТИ:**

Гречан А.П., доктор економічних наук, професор, Національний транспортний університет, професор кафедри «Економіка», Київ, Україна.

Бондаренко Є.В., доктор економічних наук, професор, президент Української академії інвестицій в науку і будівництво, Київ, Україна.

**REVIEWER:**

Grechan A.P., Ph.D., Economics (Dr.), professor, National Transport University, professor, department of Economics, Kyiv, Ukraine.

Bondarenko Ye.V., Ph.D., Economics (Dr.), professor, President of Ukrainian Academy of Investment in Science and Construction, Kyiv, Ukraine.